

JOHAN GOTLIB FIHTE

O OSNOVU NAŠE VERE U BOŽANSKI POREDAK SVETA

Pisac ovog članka je već odavno smatrao svojom dužnošću da rezultate svog filozofiranja o gore navedenom predmetu, koje je dosad iznosio u sali za predavanje, predstavi široj filozofskoj javnosti, kako bi ih ona preispitala i učinila predmetom zajedničke rasprave. On je to hteo da učini sa onom određenošću i tačnošću, na koju po mišljenju mnogih časnih duhova svakog pisca obavezuje svetost materije koja se obrađuje; međutim, njegovo vreme je bilo ispunjeno drugim radnim obavezama, tako da se izvođenje njegove namere odužilo.

Time što trenutno, kao suizdavač ovog žurnala, treba da predoči javnosti sledeći članak jednog izvrsnog filozofskog pisca¹, on s jedne strane oseća olakšanje; pošto taj članak u mnogostrukom pogledu odgovara njegovom sopstvenom uverenju, tako da se može pozivati na njega, a njegovom autoru može prepustiti da govori i u njegovo lično ime; s druge strane pak smatra neophodnom potrebu da objasni svoje stanovište, pošto isti članak u nekim drugim aspektima ne da ne protivreči njegovom uverenju, nego ga jednostavno ne dostiže; a ipak mu se čini važnim da način razmišljanja o ovoj materiji, koji proizlazi iz njegovog shvatanja filozofije, odmah na početku u potpunosti bude prikazan javnosti. Međutim, on se mora time zadovoljiti da da samo osnovni nacrt njegovog toka misli, a njihovo dalje razvijanje ostavi za drugu priliku.

Ono što je dosad skoro svuda remetilo tačku gledišta, a što će možda još dugo da nastavi da je remeti, jeste sledeće: naime, da se takozvani moralni ili bilo koji drugi filozofski dokaz [za postojanje] božanskog poretka sveta smatrao pravim *dokazom*; da se činilo pretpostavkom da putem onih demonstracija vera u Boga tek treba biti uvedena u čovečanstvo i da mu silom treba biti demonstrirana. Jadna filozofijo! Ako se to ne nalazi već u samom čoveku, onda bih barem hteo znati, odakle tvoji reprezentanti, koji ipak nisu ništa drugo do ljudi, sami uzimaju ono što nam snagom svojih dokaza žele dati; ili, ako su ti tvoji reprezentanti zaista bića više prirode, kako onda mogu očekivati da će pronaći pristup nama, drugim bićima, i da nam budu razumljivi, a da ne pretpostave u nama nešto analogno njihovoj veri? – Stvar stoji drukčije. Filozofija može da *objasni* samo

1 Forberg: „Razvoj pojma religije.“ (Napomena izdavača *Fihteovih dela* [Imanuela Hermana Fihtea, D. S.], – preuzeto od A. F. Koha, D. S.)

činjenice, ni u kom slučaju ih ne može sama proizvesti, jedino da proizvede samu sebe kao činjenicu. Isto onako kao što filozofu neće pasti na pamet da ubeđuje ljude da valja ispravno zamišljati objekte kao materiju u prostoru, a njene promene ispravno kao date u vremenskom sledu, isto tako neka ne pomišlja na to da ih ubeđuje da ipak veruju u božanski poredak sveta. I jedno i drugo se verovatno dešava bez njegovog učešća; on to pretpostavlja kao činjenicu; i on je jedino iz tog razloga tu kako bi činjenice, kao takve, izveo iz nužnog postupka svakog umnog bića. Dakle – mi ni u kom slučaju ne želimo svoje rezonovanje smatrati raskrivanjem nevernika, nego izvođenjem uverenja vernika. Ništa drugo ne treba da učinimo osim da odgovorimo kauzalno pitanje: kako čovek dolazi do one vere?

Ključna tačka, do koje nam je stalo pri tom odgovoru, jeste da se ta vera time ne predstavi kao proizvoljna pretpostavka od koje čovek može, ali ne mora poći, kako god mu bilo po volji, kao slobodna odluka da drži za istinito ono mu što srce poželi, zato što isto to želi, kao dopuna ili zamena [ne-?]dovoljnih uveravajućih razloga nadom. Ono što svoj osnov ima u umu, jeste apsolutno nužno; a ono što nije nužno, iz tog razloga je protivno umu. Smatranje da je to isto istinito je varka i san, koliko god se to pobožno sanjalo.

Gde će pak filozof, koji pretpostavlja [kao postojeću] onu veru, potražiti njen nužni osnov koji treba obelodaniti? Da li na primer u navodnoj nužnosti da se sa egzistencije ili kakvoće čulnog sveta zaključuje na njegovog umnog tvorca? Nipošto; jer on isuviše dobro zna da je takvom zaključivanju sklona samo izgubljena filozofija u svojoj zbnjenosti, kako bi objasnila nešto čije postojanje ne može negirati, ali čiji istinski osnov joj je skriven, nikako izvorni razum koji stoji pod starateljstvom uma i pod vođstvom njegovog mehanizma. Čulni svet se sagleda ili sa stanovišta obične svesti, koje može biti nazvano i onim prirodne nauke, ili sa transcendentalne tačke gledišta. U prvom slučaju je um primoran da se zaustavi na bivstvu sveta kao nečem apsolutnom; svet jeste zato što apsolutno jeste i on jeste takav kakav je zato što je apsolutno takav. Na tom stanovištu se polazi od apsolutnog bivstva, a to apsolutno bivstvo je upravo svet; oba pojma su identična. Svet postaje samozasnivajućom, u sebi dovršenom i upravo zato organizovanom i organizujućom celinom koja u samoj sebi i u svojim imanentnim zakonima sadrži osnov svih fenomena koji se javljaju u njoj. Objašnjenje sveta i njegovih formi iz svrha neke inteligencije je, ukoliko zaista trebaju biti objašnjeni samo *svet i njegove forme*, a mi se prema tome nalazimo u oblasti čiste – napominjem: *čiste nauke o prirodi*, totalna besmislica. Osim toga stav: neka inteligencija je tvorac čulnog sveta, nije ni od kakve pomoći i ne vodi nas ni korak dalje; jer on nije ni u najmanjoj meri

razumljiv, a umesto odgovora na pitanje koje nismo uopšte trebali postaviti, on nam daje par ispraznih reči. Nesumnjivo su određenja neke inteligencije pojmovi; kako se ovi mogu pretvoriti ili u materiju, u ogromnom sistemu onoga što je stvoreno ni iz čega, ili pak mogu modifikovati već postojeću materiju, u jednom ne baš razboritijem sistemu pukog obrađivanja samostalne večne materije, – o tome još uvek nije prozborna nijedna razumna reč.

Naravno, ukoliko se čulni svet sagleda sa transcendentalne tačke gledišta, nestaju sve te poteškoće; ne postoji onda nikakav svet za sebe: u svemu što uočavamo, uočavamo samo odsjaj naše sopstvene unutrašnje delatnosti. Ali ne može se ispitivati osnov nečega što ne postoji; ne može se ništa pretpostavljati izvan njega, kako bi se ono objasnilo.²

Prema tome, od čulnog sveta ne vodi nijedan mogući put ka pretpostavci postojanja moralnog poretka sveta; samo ako se čulni svet čisto misli, a ne kako se to, na primer, desilo kod onih filozofa koji su neprimetno već pretpostavljali moralni poredak tog sveta.

Dakle, ona vera bi se morala zasnovati pomoću našeg pojma natčulnog sveta.

Takav pojam postoji. Nalazim sebe oslobođenog od svakog uticaja čulnog sveta, apsolutno delatan u samom sebi i kroz samog sebe; dakle, kao moć izdignuta nad svim čulnostima. Ali ta sloboda nije neodređena; ona ima svoju svrhu: samo što je ona ne prima

2 Tako bi se moralo postaviti pitanje o osnovu samog Ja. Među itekako originalnim pitanjima, koja su postavljena učenju o nauci, svakako je čast da postavi najoriginalnije pripalo najnovijem getingenskom metafizičaru koji ga zaista postavlja u svojoj recenziji učenja o nauci u *Getingenskom učenjačkom glasniku*. Sa kakvim sve ljudima ne dolazimo u dodir, kada se u našem filozofskom dobu bavimo filozofiranjem! Da li Ja može objasniti samo sebe, štaviše, samo hteti da objasni sebe, a da ne izađe iz samog sebe i time prestane da bude Ja? Ono za šta se može tražiti objašnjenje, to zasigurno nije čisto (apsolutno slobodno i samostalno) Ja; jer *svako objašnjenje izaziva zavisnost*.

Istog kova, a i iz istog duha potiče prigovor istog recenzenta: učenje o nauci nije *dokazalo svoje načelo* – dakle sopstveno načelo. – Ako bi stav, od kojeg ono polazi, mogao biti dokazan, onda on upravo zbog toga ne bi bio načelo [temeljni stav, D. S.]; nego najviši stav, iz kojeg bi bio izveden dokaz onog stava, bio bi to načelo i od ovog bi se polazilo. Svaki dokaz pretpostavlja nešto apsolutno nedokazivo. – Ono, od čega polazi učenje o nauci, ne može se pojmiti niti pojmovima saopštiti, nego samo neposredno posmatrati. Za onog ko nema taj zor, učenje o nauci će ostati nužno neosnovano i biti samo formalno; a sa njim taj sistem naprosto ništa ne može započeti. Ovo iskreno priznanje se ovde ne daje prvi put, no pristojnost nalaže da se svakom novom protivniku ponaosob mora izneti jedna napomena, nakon što je već u opštoj formi izneta, ali radi toga ne treba ni u najmanjoj meri biti mrzovoljan: štaviše, ja ovim želim da se što ljubaznije rešim ove moje dužnosti prema onom protivniku. Njegov *πρωτον ψευδος* je ovaj: da mu još uvek nije postalo dovoljno jasno da ako postoji istina, a posebno posredna (putem zaključka posredovana) istina, da onda mora postojati i nešto *neposredno* istinito. Čim to uvidi, neka traži tako dugo to neposredno dok ga ne nađe. Tek onda će biti u stanju da daje sud o sistemu učenja o nauci; jer tek onda će razumeti taj sistem, što dosad, bez obzira na sva njegova brojna uveravanja, nije bio slučaj; u to će se sam uveriti kad bez emocija promisli gornje napomene.

spolja, nego je samoj sebi postavlja kroz samu sebe. Ja kao takav i moja nužna svrha smo to natčulno.

U tu slobodu i u to određenje slobode ne mogu posumnjati, a da ne dignem ruke od samog sebe.

Kažem, ne mogu da sumnjam, štaviše, ne mogu ni da zamislim mogućnost da nije tako, da me onaj unutrašnji glas vara, da on mora tek da bude autorizovan i zasnovan od strane nečega drugog; dakle, o tome ne mogu dalje da mudrujem, cepidlačim i objašnjavam. Onaj izraz je ono apsolutno pozitivno i kategoričko.

Ne mogu dalje, ukoliko ne želim uništiti svoju unutrašnjost; ne mogu samo zato ići dalje, što ne mogu *hteti* ići dalje. Ovde leži ono što postavlja granicu inače neobuzdanom letu rezonovanja, što sputava duh, zato što sputava srce; ovde je tačka koja u jedno ujedinjuje mišljenje i htenje i koja donosi harmoniju u moje biće. Mogao bih ja verovatno po sebi i za sebe ići dalje, ako bih hteo da dovedem sebe u protivrečnost sa samim sobom; jer ne postoji za rezonovanje nikakva granica u njemu samom, ono ide slobodno ka beskonačnom i mora to čak moći; jer ja sam slobodan u svim svojim ispoljavanjima i samo ja mogu sebi postaviti granicu posredstvom volje. Dakle, ubedenost u naše moralno određenje već sama proizlazi iz moralnog raspoloženja, a to je *vera*; i zato se sasvim tačno kaže: element sve izvesnosti jeste vera. – Tako je moralo biti; jer moralitet, ukoliko je izvesno to što jeste, može biti apsolutno konstituisan samo kroz samog sebe, a nikako kroz logičku prisilu mišljenja.

Mogao bih dalje, kada bih i sam u samo teoretskom pogledu hteo da se bacim u beskonačno bestemeljno, kada bih hteo da odustanem od čvrstog stajališta, kada bih hteo da se ograničim na to da apsolutno neobjašnjivom smatram onu izvesnost koja prati sve moje mišljenje, a bez čijeg dubokog osećanja ne bih mogao ni da se pokrenem da spekulativno mislim. Jer ne postoji nijedno čvrsto stajalište osim prikazanog, a ono nije zasnovano pomoću logike, – nego pomoću moralnog raspoloženja; a ako naše rezonovanje ne dopre do njega ili ode izvan njega, onda je to beskrajni okean u kojem jedan talas biva nošen drugim.

Tako što se doхватam one svrhe, koja mi je zadata mojim sopstvenim bićem, i što je pravim svrhom mog stvarnog delanja, ujedno kao moguće postavljam njeno izvođenje kroz stvarno delanje. Oba stava su identična; jer, „nešto sebi postavljam kao svrhu“ znači: „postavljam to kao ostvarivo u bilo kom budućem vremenu“; ali u stvarnosti se dodatno i mogućnost nužno postavlja. Ako ne želim da poreknem sopstveno biće, moram prvo da sebi postavim izvršenje one svrhe; zatim moram takođe pretpostaviti ono drugo, njenu izvodljivost: štaviše, ovde se u suštini ne radi ni jednom ni o drugom, nego je sve

apsolutno Jedno; zaista se ne radi o dvama činovima, nego o jednom te istom nedeljivom činu čudi.

Pri tome valja delimice primetiti apsolutnu nužnost onog što je posredovano; ukoliko postoji volja da mi se za trenutak dozvoli posmatranje izvodljivosti običajnosne svrhe kao nečeg posredovanog. Nije ovde želja, nada, misao ili procena razloga za i protiv, slobodna odluka da se nešto pretpostavi, čija suprotnost se takođe smatra mogućom. Ona pretpostavka je pod pretpostavkom odluke, da se sluša zakon u unutrašnjosti, apsolutno nužna; ona je neposredno sadržana u toj odluci, ona sama je ta odluka.

Neka se onda pogleda poredak izvođenja misli. Ne zaključuje se sa mogućnosti na stvarnost, nego upravo suprotno. Nije: ja trebam, jer mogu; nego: ja mogu, jer trebam. Da trebam, i ono što trebam, to je ono prvo, najneposrednije. Tome nije potrebno dalje objašnjavanje, opravdavanje, autorizovanje; ono je poznato za sebe, i za sebe je istinito. Ono se ne zasniva i ne određuje kroz drugu istinu; naprotiv, svaka druga istina se određuje kroz ovu. – Ovaj sled misli je veoma često bio previdan. Onaj ko kaže: pa moram prvo znati da li mogu, pre nego što mogu prosuditi da li trebam, taj ili ukida primat samog običajnog zakona, kada sudi praktično, ili u potpunosti previda izvorni hod uma, kad tako spekulišući sudi.

Moram sebi apsolutno postaviti svrhu moralnosti, njeno ispunjenje je moguće, ono je moguće kroz mene, znači, usled obične analize: svaka od radnji, koju trebam izvesti, i moja stanja, koja uslovljavaju one radnje, odnose se kao sredstva prema svrsi koju sam sebi postavio. Čitava moja egzistencija, egzistencija svih moralnih bića, čulni svet, kao naše zajedničko poprište, primaju sada odnos prema moralnosti; i tako nastupa jedan potpuno novi poredak čiji solidni temelj čini čulni svet sa svim svojim imanentnim zakonima. Onaj svet se odvija svojim mirnim tokom, prema svojim večnim zakonima, kako bi za slobodu obrazovao jednu sferu; ali on nema ni najmanji uticaj na običajnost ili neobičajnost [nemoralnost], ni najmanju moć nad slobodnim bićem. Da se ostvari umna svrha može biti postignuto samo kroz dejstvo slobodnog bića; ali time to biva sasvim sigurno postignuto, usled višeg zakona. Pravično delanje je moguće i svako stanje je kroz onaj viši zakon usklađeno prema tome; usled istog ustrojstva običajni čin uspeva neminovno, a neobičajni [nemoralni] neminovno ne uspeva. Čitav svet za nas dobija jedan potpuno promenjen izgled.

Ta promena izgleda će se u još jasnijem svetlu pokazati, kada se uzdignemo do transcendentalne tačke gledišta. Svet nije ništa drugo do prema shvatljivim umnim zakonima čulno predočen vid našeg sopstvenog unutrašnjeg delanja, kao obične inteligencije, unutar neshvatljivih ograničenja kojima smo neminovno okruženi, – kaže

transcendentalna teorija; a ne može se zameriti čoveku, ako ga uhvati strah prilikom potpunog gubitka tla pod nogama. Pa ipak, iako su ona ograničenja u pogledu svog nastanka neshvatljiva, što te to toliko pogađa? – kaže praktička filozofija; njihov *značaj* je ono najjasnije i najizvesnije što postoji, ona su tvoje određeno mesto u moralnom poretku stvari. Ono što posredstvom njih opažaš poseduje realitet, jedini koji te se tiče i koji postoji za tebe; to je neprekidno tumačenje zapovesti dužnosti, živi izraz onoga *šta* trebaš [da činiš], pošto ti ionako trebaš [to da činiš]. Naš svet je čulno predočen materijal naše dužnosti; to je ono suštinski realno u stvarima, prava materija svega pojavnog. Prisila, kojom nam se nameće vera u realitet pojavnog, jeste moralna prisila; jedina koja je moguća za slobodno biće. Niko ne može bez uništenja da se do te mere odrekne svog moralnog određenja, a da ga ono barem u tim ograničenjima ne očuva za buduće sticanje više plemenitosti. – Tako, posmatrano kao rezultat moralnog poretka sveta, princip te vere u realitet čulnog sveta može čak da se nazove objava. Naša dužnost je ona koja se u njemu objavljuje.

To je istinska vera; taj moralni poredak je ono *božansko* koje mi pretpostavljamo [da postoji]. Ona biva konstruisana kroz pravično delanje. Jedino moguća veroispovest jeste ova: radosno i neusiljeno izvršavati ono što nalaže dužnost, bez sumnji i premišljanja posledica. Time to božansko postaje živo i stvarno za nas; svaka od naših radnji se vrši sa njegovim pretpostavljanjem [pretpostavljanjem njegove egzistencije], a sve njihove posledice bivaju samo u njemu sačuvane.

Istinski ateizam, pravo bezverje i bezboštvo se sastoje u tome da se premišljaju posledice sopstvenih radnji, da se ne želi poslušati glas sopstvene savesti sve dok se navodno ne predvidi dobar uspeh, na taj način sopstveni savet stavi iznad Božijeg saveta, i kad neko samog sebe pravi Bogom. Onaj ko želi činiti zlo, kako bi odatle ispalo nešto dobro, pravi je bezbožnik. U jednom moralnom poretku sveta iz zlog nikad ne može slediti dobro, a ukoliko sigurno veruješ u onaj poredak, onda je nemoguće da misliš ovo poslednje. – Ne smeš lagati, pa makar se i svet raspao zbog toga. Ali to je samo izreka; ukoliko bi zaista poverovao da bi se raspao, onda bi barem tvoje biće bilo apsolutno protivrečno i uništilo bi samo sebe. Ali ti baš ne veruješ u to, niti možeš verovati, niti smeš verovati u to; ti znaš da u planu njegovog očuvanja sigurno nije predviđena nikakva laž.

Upravo izvedena vera je takođe sva i čitava vera. Onaj živi i delotvorni moralni poredak je sam Bog; nije nam potreban nikakav drugi Bog, a i ne možemo drugog pojmiti. Ne postoji nijedan razlog u umu da se izađe iz onog moralnog poretka sveta i da se posredstvom zaključka sa zasnovanog na sam osnov dodatno pretpostavi i neko zasebno biće kao njegov uzrok; prema tome, iskonski razum sigurno ne zaključuje tako

i ne poznaje takvo zasebno biće; tako zaključuje samo ona filozofija koja samu sebe ne razume. Zar je onaj poredak nešto slučajno, što bi moglo biti ili pak ne, što bi *tako* moglo biti kakvo jeste ili pak drukčije; da biste njegovu egzistenciju i njegov sastav tek morali objašnjavati iz jednog osnova i tek putem navođenja tog osnova legitimisati veru u njega? Ukoliko ne želite slušati zahteve jednog ništavnog sistema, nego ispitati sopstveni interes, doćićete do zaključka da je onaj poredak sveta ono apsolutno primarno svega objektivnog saznanja, isto kao što je vaša sloboda i vaše moralno određenje ono apsolutno primarno sveg subjektivnog saznanja; da se svako preostalo objektivno saznanje mora zasnivati na njemu i određivati preko njega, ali da on ne može apsolutno nikako da bude određen nečim drugim, zato što ničega nema izvan njega. Vi čak ni ne možete pokušati ono objašnjenje, a da pri tom u sebi ne naškodite rangu one pretpostavke i time je ne uzdrmate. Njen rang je taj da je sama od sebe apsolutno izvesna i da ne trpi nikakvo mudrovanje. Vi je pravite zavisnom od mudrovanja.

A kako Vam uopšte uspeva to mudrovanje? Pošto ste uzdrмали neposredno uverenje, čime ćete ga ponovo učvrstiti? O, teško vašoj veri, ako je možete potvrditi samo putem tvrđenja onog postavljenog osnova, a ako sa odustajanjem od tog osnova ujedno morate odustati od nje.

A ako vam se i dopusti da napravite onaj zaključak i da posredstvom njega pretpostavite neko zasebno biće kao uzrok onog moralnog poretka sveta, šta ste time u suštini pretpostavili? To biće se treba razlikovati od vas i od sveta, u ovome treba da deluje prema pojmovima, dakle mora biti sposobno da se služi pojmovima, da je ličnost i ima svest. A šta vi nazivate ličnošću i svešću? Valjda ono što ste našli u sebi, što ste upoznali na samima sebi i što označavate tim nazivima? Ali da to ne zamišljate, štaviše, da to uopšte ne možete zamisliti bez ograničenja i konačnosti, tome vas može podučiti i najmanja pažnja posvećena konstrukciji tog pojma. Prema tome, vi dodavanjem onog predikata to biće pravite konačnim, bićem vašeg kova, i onda vi, suprotno vašoj volji, ne zamišljate Boga, nego sami sebe razmnožavate u mišljenju. Polazeći od tog bića vi ne možete objasniti moralni poredak sveta, isto kao što ga ne možete objasniti polazeći od sebe; on ostaje nerazjašnjen i apsolutan kao i pre; i zaista time što ste izgovorili te reči vi niste uopšte ništa zamislili, nego ste praznim zvukom potresli vazduh. Da će vam se to dogoditi, mogli ste bez muke sami predvideti. Vi ste konačni; a kako bi ono što je konačno moglo obuhvatiti i shvatiti beskonačnost?

Tako vera ostaje gde i neposredno dato i stoji čvrsto na tom mestu; ukoliko se dovodi u zavisnost od pojma, ona biva uzdrmana, jer pojam je nemoguć i pun protivrečnosti.

Otuda je nesporazum da se kaže: sumnja se da li postoji Bog ili ne.³ Ne samo da to uopšte nije sumnjivo, nego se radi o onome što je najizvesnije, štaviše, što je osnov svih ostalih izvesnosti, ono jedino apsolutno važeće objektivno, naime, da postoji moralni poredak sveta, da je svakom umnom biću dodeljeno određeno mesto u tom poretku i da se računa na njegov rad; da je svaka od njegovih sudbina, ukoliko nije prouzrokovana sopstvenim ponašanjem, rezultat tog plana; da bez njega nijedna dlaka ne može pasti s njegove glave, a u okrugu njegovog dejstva nijedan vrabac s krova; da svaka istinski dobra radnja uspeva, svaka loša sigurno ne uspeva i da onima, koji istinski vole ono dobro, svaka stvar stoji na mestu. S druge strane onaj ko samo za trenutak hoće da promisli i da sebi iskreno prizna rezultat tog promišljanja ne može da posumnja u to da je pojam Boga, kao posebne supstancije, nemoguć i protivrečan: i dozvoljeno je da se to kaže iskreno i da se prekine sa školskim brbljanjem, kako bi se uzdigla istinska religija radosnog činjenja onog što je pravo.

Dva izvrsna pesnika su na lep način izrazili tu veroispovest razumnog i dobrog čoveka. „Ko sme reći, kaže jedan od likova kod jednog od njih [J. V. Gete u *Faustu*, D. S.],

ko sme reći:

Verujem u Boga?

Ko mu sme *ime reći* (tražiti pojam i reč za njega)

I ispovediti se:

Verujem u njega?

Ko sme osetiti,

I usuditi se

Da kaže: ne verujem u njega?

Sveobuhvatač, (nakon što je, naime, zahvaćen kroz moralni smisao, a ne kroz teoretsku spekulaciju, dok se svet već posmatra kao poprište moralnih bića)

Sveodržavalac,

Ne obuhvata li i ne održava li

Tebe, mene, sebe samog?

Ne širi li se gore nebeski svod?

Ne leži li ovde dole zemlja čvrsta?

I ne dižu li se milog pogleda

Večne zvezde na ovom mestu?

3 Ovo se treba dovesti u vezu sa sledećim iskazom u Forbergovoj raspravi: Fil. žurnal VIII. tom [Phil. Journal Bd. VIII]. str. 41. Upor. Fihteov „Odrambeni spis etc.“ [Verantwortungsschrift etc.] str. 42.43. (staro izd.) (Napomena izdavača Fihteovih *Dela* – preuzeto od A. F. Koha, D. S.)

Ne gleda li moje oko tvoje,
I ne hita li sve
Ka glavi i srcu tvom,
I ne leluja li u večnoj tajni
Nevidljivo vidljivo kraj tebe?
Ispuni time srce svoje, dokle god možeš,
I ako si potpuno blažen u osećaju svom,
Daj mu ime, koje hoćeš,
Zovi ga Srećo! Srce! Ljubavi! Bože!
Ja nemam ime
Za to. Sve je osećaj,
Ime je šum i dim,
Maglom obavijuć' nebeski žar.“

A drugi [F. Šiler, *Reči vere*, D. S.] peva:

„živi volja svêta,
Kao što ljudska se njiše;
Visoko iznad veka i sveta
Živo se kreću *misli* više;
I k'o da sve u večnoj mênî menja mesto,
Samo spokojni duh u mênî nije nest'o.“

Izvor:

Johann Gottlieb Fichte, „Über den Grund unseres Glaubens an eine göttliche Weltregierung“, u: Anton Friedrich Koch (Hrsg.), *Die klassische deutsche Philosophie. Ein Lesebuch*, Piper, München, Zürich 1989, str. 309–320; prvo izdanje: *Philosophisches Journal einer Gesellschaft Teutscher Gelehrter*, hg. von Johann Gottlieb Fichte und Friedrich Immanuel Niethammer, Band VIII, Erstes Heft, Jena und Leipzig 1798, str. 1–20.

Prevod sa nemačkog jezika: Damir Smiljanić